

Marek ŻMIGRODZKI

Kształtowanie się systemu partyjnego i władzy ludowej w Bułgarii

Формирование партийной системы и народной власти в Болгарии

Formation du système de parti et du pouvoir populaire en Bulgarie

Ukształtowanie się systemu partyjnego¹ w Ludowej Republice Bułgarii dokonało się w wyniku kilkuletniej ostrej walki klasowej oraz umacniania się władzy ludowej; procesy te były współzależne.

Przygotowania Niemiec hitlerowskich do drugiej wojny światowej, agresja na Austrię i Czechosłowację, a następnie wybuch drugiej wojny światowej w wyniku niemieckiej napaści na Polskę — to fakty, które bezpośrednio zagroziły wciągnięciem Bułgarii i Bałkanów do wojny. Partia komunistów bułgarskich, uważając Związek Radziecki za jedną z głównych sił mogących zagwarantować niezawisłość narodów bałkańskich, uznała za korzystne dla Bułgarii zawarcie paktu przyjaźni i wzajemnej pomocy ze Związkiem Radzieckim. Mimo takiej propozycji rządu radzieckiego, przedstawionej rządowi bułgarskiemu, rząd cara Borysa, odrzuciwszy ją, związał Bułgarię z hitlerowskimi Niemcami.

Tak więc od 1 marca 1941 r., czyli od rozpoczęcia okupacji Bułgarii przez armię hitlerowską, głównym problemem była sprzeczność między patriotyczną i demokratyczną częścią narodu a okupantem hitlerowskim i jego sojusznikami, rekrutującymi się z bułgarskiej burżuazji popierającej faszyzm. Likwidacja tej sprzeczności stała się w wyniku ówczesnej

¹ Pojęcie systemu partyjnego rozumiane tu jest jako mechanizm rywalizacji bądź współdziałania partii politycznych w zakresie walki o zdobycie władzy państwowej lub też w jej sprawowaniu. System partyjny obejmuje wszystkie, ale tylko legalnie działające w danym kraju, partie polityczne, pomijając inne, różnego rodzaju organizacje społeczne, których oddziaływanie nie stwarza nowych jakościowo treści i programów politycznych, a jedynie zwiększa intensywność i zakres oddziaływania na państwo określonej partii politycznej.

sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej bezpośrednim, zasadniczym zadaniem rewolucyjnej walki sił postępowych prowadzonych przez Bułgarską Partię Robotniczą (komunistów).

Istotne zmiany w taktyce walki postępowych sił politycznych w Bułgarii nastąpiły po napaści hitlerowskich Niemiec na Związek Radziecki (22 czerwca 1941 r.). 24 czerwca 1941 r. Biuro Polityczne KC BPR (komunistów) rozpoczęło organizowanie i rozszerzanie zbrojnej walki z hitlerowskim okupantem i jego bułgarskimi sprzymierzeńcami. Działalność taką prowadziły utworzone w tym celu oddziały, dokonujące akcji sabotażowych i dywersyjnych.

Zwycięstwa Armii Czerwonej, zwłaszcza w latach 1942—1943, umożliwiły BPR (komunistów) doprowadzenie do organizacyjnego zjednoczenia sił antyfaszystowskich w kraju w ramach Frontu Ojczyźnianego. Podstawowe znaczenie w walce o utworzenie Frontu Ojczyźnianego miało ogłoszenie jego programu 17 lipca 1942 r. Dzięki politycznym wysiłkom partii rozpoczęto szybko rozbudowę lokalnych komitetów frontu. Na podstawie programu Frontu Ojczyźnianego partia dążyła do jego przekształcenia w masowy ruch ludowy, a nawet ogólnonarodowy, dzięki któremu mogłaby przejąć władzę polityczną. KC BPR (komunistów) 26 sierpnia 1944 r. zwrócił się do wszystkich organizacji, komitetów i członków partii z okólnikiem, w którym zaapelował o niezwłoczne obalenie faszystowskiej regencji i rządu Bagrianowa w drodze powstania oraz utworzenie rządu Frontu Ojczyźnianego. Kiedy 7 września 1944 r. wojska radzieckie wkroczyły na terytorium Bułgarii, powstanie było już przygotowane.

Powstanie 9 września 1944 r.² przeciw monarchofaszystowskiej dyktaturze dokonało się w Bułgarii w sprzyjających warunkach ze względu na realizację w tamtym czasie przez Armię Czerwoną jej operacji wojskowych na Bałkanach. Stanowiło ono początek socjalistycznej rewolucji w tym kraju.³

² Przygotowane przez Bułgarską Partię Komunistyczną; jego rezultatem było ustanowienie władzy ludowej w Bułgarii i zapoczątkowanie procesu socjalistycznych przeobrażeń w jej rozwoju.

³ Użycie terminu „powstanie” na określenie wydarzeń z 9 września 1944 r. w Bułgarii jest zgodne z powszechnie spotykaną tendencją w tym względzie tak we wszelkiego rodzaju dokumentach, jak i w opracowaniach naukowych. Niektórzy jednak „powstanie” z 9 września 1944 r. skłonni są określać „przewrotem” jako terminem bardziej odpowiadającym charakterowi wydarzeń, jednocześnie argumentując, że termin „powstanie” zawiera w sobie elementy walki zbrojnej, natomiast 9 września 1944 r. przejście władzy państwowej odbyło się drogą pokojową, bez ofiar ludzkich. Por. na ten temat R. Halała: *Niektóre problemy powstania, charakteru władzy ludowej i jej utrwalania w latach 1944—1947 w Polsce i w Bułgarii (w świetle materiałów sympozjum i dyskusji)* [w:] *Budowa i umacnianie władzy ludowej w Bułgarii 1944—1948*, Warszawa, sierpień 1970, s. XIII.

W wyniku powstania został utworzony rząd Frontu Ojczyźnianego, wyłoniony z Krajowego Komitetu Frontu Ojczyźnianego, który ukształtował się jako nowy, rewolucyjny organ pozakonstytucyjny. W skład pierwszego rządu ludowego weszli przedstawiciele wszystkich ówczesnych partii Frontu Ojczyźnianego: Bułgarskiej Partii Robotniczej (komunistów), Bułgarskiego Ludowego Związku Chłopskiego, Bułgarskiej Robotniczej Partii Socjaldemokratycznej (socjalistów), Ludowego Związku „Zweno”, oraz grupa niezależnej postępowej inteligencji.

Komuniści byli reprezentowani w gabinecie przez czterech przedstawicieli; taką samą liczbę przedstawicieli w rządzie miały BLZCh i Ludowy Związek „Zweno”. W rządzie uczestniczyło też dwóch socjaldemokratów i dwóch reprezentantów niezależnej postępowej inteligencji. Z takiego składu rządu niektórzy wnioskowali, że nastąpił jakby podział władzy między BPR(k) a innymi partiami. Badania historyczne, jak się wydaje, temu przeczą⁴, rządowa koalicja bowiem nie zmieniła społeczno-klasowego charakteru powstałej 9 września 1944 r. władzy i rozpoczętej rewolucji. Faktem jest, że ówczesna sytuacja polityczna była dość złożona. Elementy prawicowe działające w ówczesnych partiach sojuszniczych usiłowały sprowadzić charakter koalicyjny rządu Frontu Ojczyźnianego do ram burżuazyjnej demokracji. U niektórych z nich dążenie to wypływało z istoty założeń ideowych i programowych, u innych natomiast — z chęci ograniczenia hegemonii BPR(k). Politykę taką stosowali prawicowi przywódcy BLZCh, BRPSD i „Zweno” (G. M. Dymitrow, N. Petkow, Chr. Stratew, D. Wełczew, B. Jurukow, K. Łułczew, K. Pastuchow i in.), zmierzając do opanowania kierownictwa swoich partii, odizolowania sił lewicowych oraz podważenia autorytetu i wpływów partii komunistycznej. Mimo to komitety Frontu Ojczyźnianego w pierwszych miesiącach rewolucji odegrały wielką rolę w likwidacji monarchofaszystowskiego państwa i jego systemu administracyjnego, stając się organami nowej władzy państwowej w kraju. Dzięki nim uległy rozwiązaniu dotychczas działające organy administracji rządowej; zwolniono niemal natychmiast z zajmowanych stanowisk wszystkich dotychczasowych dyrektorów obwodów, zarządców powiatowych i wójtów oraz przeprowadzono selekcję kadr w terenowym aparacie administracyjnym. Okres sprawowania władzy państwowej przez komitety Frontu Ojczyźnianego był jednak stosunkowo krótki; powstał on bowiem i ukształtował się nie jako część składowa aparatu państwowego, lecz jako masowa społeczno-polityczna organizacja, która miała za zadanie organizować naród do walki zbrojnej z faszyzmem.

⁴ Por. P. Ostoicz: *Budowa i utrwalanie władzy ludowej w Bułgarii w latach 1944—1947* [w:] *ibid.*, s. 21; P. A w r a m o w: *Utrwalanie ideologicznych podstaw władzy ludowo-demokratycznej w Bułgarii* [w:] *ibid.*, s. 107; F. T. K o n s t a n t i n o w: *Bułgarska Republika Ludowa na drodze do socjalizmu*, Warszawa 1960, *passim*.

W pierwszych dniach rewolucji zostały zlikwidowane policja i żandarmeria, na których miejsce utworzono milicję ludową, z zadaniem wyeliminowania pozostałości monarchii i faszystów, skutecznej ochrony rewolucyjnych zdobyczy oraz organizowania nowego porządku społecznego. Po 9 września 1944 r. rozwiązano dotychczasowy parlament, zreorganizowano też wojsko, z którego usunięto oficerów związanych z reżimem kapitalistycznym, powołując komunistów i antyfaszystów. Do armii przyjmowano całe oddziały partyzanckie i licznych ochotników, najczęściej robotników.

Selekcję przeprowadzono także wśród kadr aparatu centralnych organów państwowych; na stanowiskach kierowniczych znaleźli się komuniści i inni przedstawiciele Frontu Ojczyźnianego.

Stopniowo reorganizowano dotychczasowy system sądownictwa, choć do r. 1948 zachował on dawne formy organizacyjne. Pierwszym krokiem ku utworzeniu nowego systemu sądownictwa stały się sądy ludowe, powołane w celu ukarania przestępców politycznych. Z sądownictwa wykluczono zwolenników systemu burżuazyjnego. Sądy ludowe zorganizowane zostały z przedstawicieli ludu na podstawie ustawy z 30 września 1944 r. o oddaniu pod sąd ludowy winnych wciągnięcia Bułgarii w wojnę światową przeciw sojusznikom. Po zakończeniu działalności sądów ludowych opozycja uznała, że sytuacja sprzyja podjęciu próby obalenia kształtującej się władzy. Liczyła się ponadto z możliwością interwencji w wewnętrzne sprawy Bułgarii ze strony przedstawicieli Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, wchodzących w skład Sojuszniczej Komisji Kontroli.

Nikoła Petkow i jego zwolennicy 12 września 1945 r. zwrócili się oficjalnie do rządu, żądając udzielenia im zezwolenia na utworzenie własnych partii politycznych i organów prasowych; BPR(k) i pozostałe partie Frontu Ojczyźnianego wyraziły zgodę.

Lewicowym siłom w BLZCh i BRPSD nie udało się zatem zapobiec rozłamowi. N. Petkow i K. Łulczew zdołali zdobyć zaufanie części mas członkowskich BLZCh, a także BRPSD i utworzyli własne opozycyjne partie. W krótkim czasie powstał Bułgarski Ludowy Związek Chłopski (Nikoły Petkova), prawicowa BRPSD i liberalna Partia Demokratyczna. BLZCh (Nikoły Petkova) stał się głównym ośrodkiem politycznych sił opozycyjnych. Duże wpływy zdobyła również prawicowa BRPSD. Przemiany te dokonały się w sytuacji, kiedy rząd Frontu Ojczyźnianego zdecydował się poczynić pewne chwilowe taktyczne ustępstwa. Były one poddyktowane przyczynami natury zewnętrznej i wewnętrznej, a przede wszystkim nieuregulowanym położeniem międzynarodowym Bułgarii oraz trudnościami gospodarczymi, które wykorzystywała opozycja do prowadzenia polityki przeciwko władzy ludowej. Naczelny Komitet Frontu Ojczyźnianego wystąpił 6 września 1945 r. do rządu z propozycjami, aby:

- 1) zagwarantował on wszystkim niefaszystowskim grupom i środowiskom

prawo i możliwość uformowania się w legalne partie polityczne; 2) wnioś do prawa wyborczego odpowiednie poprawki zapewniające wolność w wyborach wszystkim prawnie uznanym partiom; 3) wybory były przeprowadzone w jak najbliższym czasie przez rząd Frontu Ojczyźnianego z premierem Georgiewem na czele, 4) w składzie rządu nie zaszły żadne ważne zmiany. Dopuszczono jedynie możliwość przyjęcia do Frontu Ojczyźnianego jakiejś nowej partii politycznej, ale akceptującej jego program.

Rada przyjęła zalecenia NK FO i zezwoliła na legalne funkcjonowanie czterem nowym partiom politycznym. Wśród nich znalazły się dwie partie opozycyjne, które oderwały się od Frontu Ojczyźnianego: BLZCh (Nikoły Petkowa) i Partia Socjaldemokratyczna z Łułczewem na czele oraz partie, które reaktywowały działalność: Partia Demokratyczna i Partia Radykalna ze Stojanem Kosturkowem na czele. Spośród wymienionych partii tylko Partia Radykalna przystąpiła w połowie września 1945 r. do Frontu Ojczyźnianego i zaakceptowała jego program. Działała wówczas także grupa opozycyjna pod nazwą „Partia Radykalna” (zjednoczona). Odrzucała ona jednak możliwość współpracy z Frontem Ojczyźnianym i zachowała samodzielność.⁵ Partie opozycyjne wystąpiły przeciw Frontowi Ojczyźnianemu; nie miały jednak konkretnego programu działania, a nie mogąc liczyć na większe poparcie społeczeństwa w dążeniu do zdobycia władzy, oczekiwały na poparcie i pomoc zagranicy, głównie Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, których przedstawiciele byli reprezentowani w Sojuszniczej Komisji Kontroli.

Siły ludowodemokratyczne z BPR(k) na czele musiały zgodzić się wówczas na to ustępstwo, uzasadnione koniecznością zawarcia układu pokojowego przez Bułgarię.

Pierwsze wybory do Zgromadzenia Ludowego stały się bezpośrednim powodem ostatecznego ukształtowania się opozycji, która rozpoczęła jawną walkę przeciwko Frontowi Ojczyźnianemu, BPR(k) i władzy ludowej. W celu zmanifestowania swego istnienia poza Frontem Ojczyźnianym przywódcy opozycji 26 czerwca 1945 r. złożyli oddzielne listy wyborcze. Skierowali też do premiera, regentów (którymi byli przedstawiciele partii demokratycznych) i Sojuszniczej Komisji Kontroli pismo z żądaniem odłożenia wyborów i przeprowadzenia ich w terminie późniejszym pod nadzorem specjalnej komisji sojuszniczej. Oświadczyli, że wycofali swoje kandydatury oraz zagrozili podaniem się do dymisji w wypadku nieprzesunięcia terminu wyborów. W wyniku ingerencji Sojuszniczej Komisji Kontroli przesunięto ten termin — wyznaczony poprzednio na 26 sierpnia. Przywódcy opozycji domagali się także dymisji rządu. Tego żą-

⁵ Por. na ten temat, na tle polityki europejskiej, A. K o s e s k i: *Bułgaria w polityce europejskiej 1944—1948*, Warszawa 1975, ss. 117—123.

dania nie uwzględniono. Ludowodemokratyczny rząd nie podał się do dymisji, zaś wybory odbyły się 18 listopada 1945 r. Poprzedziła je kampania przedwyborcza prowadzona przez Krajowy Komitet Frontu Ojczyźnianego. Polegała ona głównie na wyjaśnianiu istoty ludowego charakteru władzy Frontu Ojczyźnianego oraz najbliższych zadań w zakresie rozwoju gospodarczego kraju. Wówczas, 15 października 1945 r., partie Frontu Ojczyźnianego wystąpiły ze wspólną listą kandydatów. W kulminacyjnym punkcie walki przedwyborczej w Bułgarii powrócił do kraju po 22 latach pobytu na emigracji politycznej wybitny działacz komunistyczny, Georgi Dymitrow; jego autorytet przyczynił się znacznie do aktywizacji mas ludowych w kampanii wyborczej.

Doniosłe znaczenie dla przebiegu wyborów do Zgromadzenia Ludowego miało także podjęcie przez rząd Frontu Ojczyźnianego z inicjatywy komunistów już w pierwszych miesiącach jego działalności szeregu ważnych przedsięwzięć demokratyzujących życie społeczno-polityczne w kraju. W październiku 1944 r. został wydany dekret o uchyleniu wszystkich faszystowskich aktów normatywnych likwidujących demokratyczne wolności obywateli. Wydano też dekret znoszący ograniczenia wobec osób pochodzenia niebułgarskiego, zapewniający równe prawa obywatelom bez względu na narodowość (w listopadzie 1944 r.). Także w drodze dekretu zrównano w prawach osoby płci obojga. W czerwcu 1945 r. wydano dekret o wyborach ludowych przedstawicieli, ustanawiający demokratyczny system wyborczy, który zapewnił powszechne, bezpośrednie i równe prawa wyborcze przy tajnym głosowaniu. Akt ten gwarantował pełną wolność i dobrowolność udziału w wyborach. Po raz pierwszy w historii Bułgarii prawa wyborcze zostały udostępnione kobietom i wojskowym. W przeprowadzonych na podstawie tego aktu wyborach do Zgromadzenia Ludowego (18 listopada 1945 r.) zwycięstwo odniósł Front Ojczyźniany. W wyborach udział wzięło 85,5% wyborców, z których 88,18% głosowało na kandydatów Frontu Ojczyźnianego; uzyskali oni 276 mandatów. Wybrane Zgromadzenie Ludowe funkcjonowało jako najwyższy organ ustawodawczy do końca października 1946 r., tj. do dnia wyborów Wielkiego Zgromadzenia Ludowego, powołanego w celu uchwalenia konstytucji. Opozycja, przegrawszy wybory, rozpoczęła działalność sabotażową i walkę konspiracyjną. Rząd Ludowy, korzystając ze swoich uprawnień, zastosował wobec niej sankcję, w wyniku których w r. 1946 za działalność przestępczą zostali skazani Kr. Pastuchow i G. M. Dymitrow.

W Bułgarii nadal utrzymywała się jeszcze konstytucyjno-monarchistyczna forma państwa, działała bowiem Rada Regencyjna przy niepełnoletnim carze. Władza ludowa pozostawiła samemu społeczeństwu możliwość decyzji w sprawie wyboru formy państwa w drodze bezpośredniego głosowania. Z inicjatywy komunistów Zgromadzenie Ludowe 26 lipca

1946 r. uchwaliło ustawę o referendum w sprawie likwidacji monarchii i ustanowienia w Bułgarii republiki ludowej. Referendum zostało przeprowadzone 8 września 1946 r. Z 4506,6 tys. obywateli uprawnionych do głosowania w referendum wzięło udział 4129,5 tys. ludzi tj. 91,67%. Za republiką głosowało — 3832 tys. obywateli, tj. 92,76% wszystkich głosujących; za monarchią — 175 tys., czyli 4,24% (pozostałe głosy były nieważne). Na podstawie wyników referendum Bułgaria została proklamowana republiką ludową; Rada Regencyjna zaprzestała działalności, a uprawnienia głowy państwa z czasem przejęło Biuro Zgromadzenia Ludowego.

Referendum zadecydowało nie tylko o ustanowieniu ludowej republiki, ale w zasadzie również o kwestii opracowania nowej konstytucji. Artykuł 12 ustawy o referendum w ogólnych zarysach nakreślił podstawowe demokratyczne zasady przyszłej konstytucji Bułgarii. Zgodnie z procedurą przewidzianą przez obowiązującą jeszcze konstytucję tyrnowską (z r. 1879), o przyjęciu nowej konstytucji mogło rozstrzygnąć tylko Wielkie Zgromadzenie Ludowe, wybrane w drodze powszechnych wyborów w składzie dwa razy większym niż Zgromadzenie Ludowe.

Szczególną cechą rewolucyjnego procesu w Bułgarii było to, że w pierwszych latach po ustanowieniu władzy Frontu Ojczyźnianego zachowały moc obowiązującą przepisy konstytucji tyrnowskiej z r. 1879, a tym samym zachowały się przewidziane przez nią formy organizacji państwowej. Wyrażało to specyfikę wewnątrzpolitycznej i międzynarodowej sytuacji kraju w tym okresie. Oparcie się na konstytucji tyrnowskiej, nie zmienionej formalnie — chociaż zmienionej faktycznie w latach monarchofaszystowskiej dyktatury — w latach 1944—1945 podkreślało antyfaszystowski charakter poczynań władzy ludowej. Walka z dyktaturą monarchofaszystowską była ściśle związana z walką o przywrócenie rzeczywistego stosowania przepisów konstytucji tyrnowskiej oraz określonych przez nią praw obywatelskich i politycznych, służących hasłom jednoczącym wszystkie demokratyczne siły w tej walce.⁶ Formalnego obalenia reżimu burżuazyjnego w Bułgarii dokonano dekretem o usunięciu burżuazyjnego rządu i ustanowieniu rządu Frontu Ojczyźnianego, co w praktyce oznaczało radykalny przełom w rozwoju kraju.

Poniósłszy klęskę w referendum, opozycja skoncentrowała siły na walce w kampanii przedwyborczej do Wielkiego Zgromadzenia Ludowego. Organizacje opozycyjne BLZCh (Nikoły Petkova), pravicowa BRPSD oraz grupa „Niezależnych”, w przeważającej mierze inteligentów działających pod kierunkiem P. Stojanowa, 14 września 1946 r. oświadczyły, że wezmą udział w wyborach jako zrzeszone. Zjednoczenie sił opozycji wpły-

⁶ Por. W. Zacharew: *Narodnata konstitucija*, Sofia 1957, ss. 24—25.

nęło na jej taktykę. Już na początku sierpnia 1946 r. partie Frontu Ojczyźnianego podjęły decyzję przystąpienia do wyborów do Wielkiego Zgromadzenia Ludowego ze wspólną listą, ale z różnymi kolorami list wyborczych, chodziło bowiem o udokumentowanie zakresu wpływów poszczególnych partii Frontu Ojczyźnianego w społeczeństwie, a także ówczesnego układu sił politycznych w kraju.

W ostrej walce politycznej 27 października 1946 r. przeprowadzone zostały wybory do Wielkiego Zgromadzenia Ludowego — instytucji przewidzianej w konstytucji tyrnowskiej jako jedynie uprawnionej do rozpatrzenia problemów związanych ze zmianą lub uchwaleniem nowej konstytucji. Na ogólną liczbę 465 mandatów poselskich w Wielkim Zgromadzeniu Ludowym komuniści otrzymali 278 mandatów; pozostałe partie Frontu Ojczyźnianego wprowadziły 87 posłów, z czego BLZCh — 68, BRPSD — 9, „Zweno” — 9, Partia Radykalna — 1, zjednoczony blok opozycyjny: BLZCh (Nikoły Petkowa), BRPSD (K. Łułczewa) i „Niezależni” P. Stojanowa otrzymali 100 mandatów. Sumując wyniki wyborów, można stwierdzić, że na BPR(k) głosowało około 55% wyborców, na opozycję — około 25%, zaś pozostali — na inne partie Frontu Ojczyźnianego. Siły opozycyjne uzyskały poparcie nie tylko elementów burżuazyjnych, ale także zdołały przeciągnąć na swą stronę niemal milion ludzi pracy, w tym znaczną liczbę chłopów, chociaż nie tylko, ponieważ opozycja BLZCh (Nikoły Petkowa) miała silne poparcie także w ośrodkach miejskich.

Wyniki wyborów potwierdziły ogromne wpływy i siłę BPR (komunistów), jej decydujące znaczenie w rozwoju rozpoczętej rewolucji ludowej. Po wyborach, zgodnie z tradycjami parlamentarnymi, uformowano nowy rząd — pierwszy republikański rząd w Bułgarii, na którego czele stanął wybitny przywódca bułgarskich komunistów, Georgi Dymitrow. W skład dwudziestoosobowego rządu weszło dziesięciu komunistów; wszystkie główne stanowiska w systemie władzy państwowej objęli członkowie BPR (komunistów). Mogli oni nawet utworzyć gabinet jednopartyjny. Dążąc jednak do zachowania jedności narodu, usunięcia wszelkich przeszkód na drodze do normalizacji położenia międzynarodowego Bułgarii i jej stabilizacji politycznej — do nowego rządu, utworzonego 22 listopada 1946 r., powołali przedstawicieli wszystkich partii sojuszniczych, zjednoczonych we Froncie Ojczyźnianym. Umocniła się kierownicza rola komunistów we wszystkich organach władzy państwowej i rola partii Frontu Ojczyźnianego.

Wielkie znaczenie w rewolucyjnych przeobrażeniach w Bułgarii miały akty władzy ludowej, dotyczące przeprowadzenia reform społeczno-ekonomicznych. Pierwszym przedsięwzięciem była konfiskata majątków kapitalistów na podstawie orzeczeń sądów ludowych (na początku r. 1945),

następnym — uchwalenie przez Zgromadzenie Ludowe 8 marca 1946 r. ustawy o konfiskacie majątku uzyskanego w drodze spekulacji lub innym bezprawnym sposobem, w ten sposób znaczna część wielkiej burżuazji utraciła pozycję ekonomiczną. Przyjęcie ustawy o przeprowadzeniu reformy rolnej nastąpiło 12 marca 1946 r.; a 23 i 26 grudnia 1947 r. — ustawy o nacjonalizacji przedsiębiorstw przemysłowych i bankowych, likwidujące ostatecznie kapitalistyczną własność wielkich i średnich przedsiębiorstw.

Specjalna komisja KC BPR (komunistów) opracowała projekt nowej konstytucji, który stał się podstawą konstytucyjnego projektu Krajowego Komitetu Frontu Ojczyźnianego.

Własne projekty konstytucji przedstawiły także ugrupowania burżuazyjne. W odróżnieniu od projektu konstytucji opracowanego przez Front Ojczyźniany, opartego na zasadach demokracji, inne projekty faktycznie przewidywały przywrócenie rządów burżuazyjnych. Wychodziły one z założenia nietykalności własności prywatnej, nie przewidywały właściwych gwarancji praw obywatelskich, ograniczały prawa Zgromadzenia Ludowego.

W warunkach ostrych starć między siłami ludowodemokratycznymi a opozycyjnymi Wielkie Zgromadzenie Ludowe przyjęło za podstawę pracy komisji konstytucyjnej projekt oficjalnie przedstawiony przez Front Ojczyźniany. W październiku 1947 r. z inicjatywy BPR (komunistów) Front Ojczyźniany wystąpił z deklaracją proponującą ulepszenie projektu konstytucji. W myśl tej deklaracji komisja konstytucyjna Wielkiego Zgromadzenia Ludowego uzupełniła projekt, uwzględniając propozycje wniesione w toku ogólnonarodowej dyskusji. Projekt konstytucji został rozpatrzony 4 grudnia 1947 r. i uchwalony przez Wielkie Zgromadzenie Ludowe.

Jednocześnie trwał proces wykształcania się systemu partyjnego w Bułgarii, i — najogólniej biorąc — dokonywał się on w toku walki BPR (komunistów) oraz innych partii politycznych zjednoczonych we Froncie Ojczyźnianym z opozycyjnymi partiami politycznymi.

Rząd ludowy z Dymitrowem na czele — mimo przeciwdziałania opozycji, popierany przez Związek Radziecki i kraje demokracji ludowej — podpisał 10 lutego 1947 r. układ pokojowy, zapewniający zachowanie terytorialnej całości i suwerenności Bułgarii. Wielkie Zgromadzenie Ludowe 25 sierpnia 1947 r. przyjęło i zatwierdziło traktat pokojowy między Bułgarią a państwami, które znajdowały się z nią w stanie wojny. Z tej okazji przemówienie wygłosił Wasyl Kołarow, który podkreślił znaczenie pomocy udzielonej Bułgarii przez Związek Radziecki i państwa demokracji ludowej oraz stwierdził, że niektóre klauzule traktatu są dla Bułgarii niesprawiedliwe. Stwierdzenie to miało określony wydźwięk wewnętrzny.

Ocena taka w czasie, gdy opozycja oskarżała komunistów o „zdradę narodowych interesów”, odbierała jej, przynajmniej częściowo argumenty, że komuniści godzą się z rzeczywistym stanem, pozwalając głosić, że problemu traktatu pokojowego z Bułgarią nie można było uregulować inaczej.⁷

Również opozycja w osobach Łułczewa (BRPSD) i Brumbarowa (BLZCh) prezentowała swoje w tej sprawie stanowisko. Zaakceptowali oni wprawdzie ogólne zasady traktatu pokojowego, jednak stwierdzili, że warunki pokoju są w wielu punktach ciężkie i niesprawiedliwe. Winą za ten stan rzeczy obciążali rząd Frontu Ojczyźnianego, który nie potrafił — według nich — obronić interesów Bułgarii.

Trudno zgodzić się z generalną tezą historiografii bułgarskiej, że cała opozycja wystąpiła przeciwko traktatowi pokojowemu; twierdzenie takie byłoby zbyt uproszczone. Chodziło o to, że głosując za przyjęciem traktatu, opozycja łudziła się, iż rząd przez nią utworzony uzyskałby łagodniejsze warunki pokoju, m. in. dzięki pomocy mocarstw zachodnich. Była to wiara pozbawiona podstaw. Natomiast fakt występowania opozycji przeciwko zawarciu traktatu pokojowego należy traktować jako swoistą metodę walki politycznej z rządem Frontu Ojczyźnianego, polegającą na zwracaniu uwagi na fakty dokonane w dziedzinie polityki zagranicznej z jednoczesnym podkreśleniem, że opozycja uregulowałaby te problemy lepiej.⁸

Od początku r. 1947 opozycja systematycznie traciła wpływy w społeczeństwie, a szczególnie wśród chłopstwa; postępował jej organizacyjny i polityczny rozkład. Po ujawnieniu konspiracyjnych organizacji: Oficer Narodowy i Związek Wojskowy oraz ich kontaktów z opozycją, proces ten znacznie się nasilił. Ujawnienie konspiracyjnej działalności głównych przedstawicieli opozycji zapoczątkowało kolejny etap walki o jej ostateczne wyeliminowanie. Wielkie Zgromadzenie Ludowe — mając dowody konspiracyjnej działalności przestępczej — 5 czerwca 1947 r. odebrało mandat poselski Nikołe Petkowowi, a jego samego przekazało władzom sądowym. Unieważniono też mandaty poselskie dwudziestu trzem jego zwolennikom. Próbując uniknąć całkowitego rozkładu, kierownictwo BLZCh (Nikoły Petkowa) zaproponowało BPR (komunistów) odbycie dwustronnych spotkań. Doszły one do skutku 20 i 25 czerwca 1947 r.; w ich toku przywódcy opozycji złożyli obietnicę lojalnej działalności i współpracy w ramach Frontu Ojczyźnianego, ale odmówili uznania kierowniczej roli BPR (komunistów). KC BPR (komunistów) wysunął wobec BLZCh (Nikoły Petkowa) żądania, które zostały zatwierdzone przez Krajowy Ko-

⁷ Tę trafną — jak się wydaje — ocenę omawianej sytuacji formułuję za K o s e s k i m: *op. cit.*, s. 184.

⁸ Por. *ibid.*, s. 186.

mitet Frontu Ojczyźnianego. Opozycja jednakże nie zdołała już skonsolidować sił w celu zmiany dotychczasowej linii politycznej. Akt oskarżenia przeciwko Petkowowi opublikowano 29 lipca 1947 r., a 5 sierpnia rozpoczął się jego proces. Po udowodnieniu mu antynarodowej działalności skazano go na karę śmierci. Odbyły się jednocześnie procesy innych działaczy reakcyjnych. Ponieważ przywódcy opozycji odmówili zaakceptowania linii politycznej BPR (komunistów) i nie wyrazili zgody na potępienie dotychczasowej polityki kierownictw swoich partii, Wielkie Zgromadzenie Ludowe 26 sierpnia 1947 r. podjęło uchwałę o rozwiązaniu BLZCh (Nikoły Petkova) oraz jego grupy poselskiej. W ten sposób z ówczesnego systemu partyjnego wyeliminowany został ten prawicowy odłam, a umocniło się lewicowe i postępowe ugrupowanie — właściwy BLZCh.

Główne organizacje opozycyjne i konspiracyjne zostały w zasadzie rozbite, zaś znaczna część społeczeństwa, popierająca opozycję jeszcze w listopadowych wyborach 1945 r. oraz w wyborach do Wielkiego Zgromadzenia Ludowego w październiku 1946 r., przeszła dużą ewolucję poglądów i z czasem w pełni zaaprobowała zasady ideowe Frontu Ojczyźnianego.

Po rozwiązaniu BLZCh (Nikoły Petkova) i procesie przywódców konspiracyjnych organizacji wojskowych jedyną polityczną siłą opozycji działającą jeszcze w sposób zorganizowany pozostała grupa BRPSD (Łułczewa); na początku r. 1948 zaprzestała ona jednak działalności w Wielkim Zgromadzeniu Ludowym, a jej przywódca w lipcu tegoż roku został aresztowany i skazany na 15 lat więzienia. Oznaczało to kres działalności opozycji w bułgarskim parlamencie.

Również partie frontowo-ojczyźniane uległy przeobrażeniom. Oczyszczony z prawicowych i konserwatywnych sił BLZCh mógł kształtować się jako postępową partia licznych mało- i średniorolnych chłopów. W sierpniu 1948 r. uznał on kierowniczą rolę Bułgarskiej Partii Komunistycznej w procesie socjalistycznych przemian społecznych w Bułgarii i konieczność walki o zbudowanie socjalistycznego społeczeństwa w LRB. Natomiast kierownictwo Związku Ludowego „Zweno” przyjęło w styczniu 1949 r. uchwałę proponującą rozwiązanie partii. Na terenowych zebraniach i konferencjach członkowie Związku „Zweno” zaakceptowali tę propozycję i w drugiej połowie lutego (19 luty) ogólnokrajowa konferencja partyjna Związku „Zweno” przyjęła uchwałę o jego samorozwiązaniu się.

Komitet Wykonawczy Bułgarskiej Partii Radykalnej również przyjął uchwałę (6 marca 1949 r.) o przerwaniu samodzielnej działalności i połączeniu się z jednolitą społeczno-polityczną organizacją Frontu Ojczyźnianego (Bułgarski Front Narodowy miał bowiem charakter odrębnej, formalnej organizacji).

Wchodząca w skład Frontu Ojczyźnianego Partia Socjaldemokratyczna

11 sierpnia 1948 r. połączyła się z BPR (komunistów), przyjmując jej zasady organizacyjne i marksistowsko-leninowską ideologię.

W ten sposób z pięciu partii wchodzących pierwotnie w skład Frontu Ojczyźnianego trzy, jako partie odrębne, zaprzestały działalności, rozwiązując się lub łącząc, zaś dwie pozostałe — BPK i BLZCh — zjednoczyły wysiłki w budowie ustroju socjalistycznego, współtworząc w ten sposób obecny system partyjny Ludowej Republiki Bułgarii.

Reasumując, można stwierdzić, iż kształtowanie się systemu partyjnego i umacnianie się władzy ludowej złożyło się na trudny proces rewolucji socjalistycznej zapoczątkowanej w tym kraju.

Sprawa oceny charakteru tej rewolucji w Bułgarii — tak jak w innych krajach demokracji ludowej — budziła do niedawna pewne kontrowersje.⁹ Początkowe badania, prowadzone głównie w Związku Radzieckim, stawiały sobie przede wszystkim za cel ocenę klasowego charakteru nowo powstałych ustrojów politycznych oraz ustalenie, w jakim zakresie prawidłowości budowy ustroju socjalistycznego w ZSRR potwierdzają się w państwach demokracji ludowej. Przeważnie uważano, iż odstępstwa od radzieckiego wzoru są przeszkodą w zakwalifikowaniu tych państw do typu socjalistycznych. Stopniowo wprowadzane reformy gospodarcze, takie jak nacjonalizacja przemysłu, realizacja reformy rolnej, a także wykorzystywanie pewnych postępowych rozwiązań ustrojowych z okresu państwa burżuazyjnego — to fakty, które, według niektórych autorów, świadczyły, że rewolucji tej nie można zaliczyć do typu rewolucji socjalistycznych, lecz można ją nazwać rewolucją antyfeudalną o programie demokratycznym i celach antyimperialistycznych. Potwierdzała to — ich zdaniem — szersza niż w Związku Radzieckim baza społeczna tej rewolucji, skupiająca również postępowe elementy burżuazyjne.

Poglądy te zostały w zasadzie odrzucone po r. 1949, ponieważ zgodzono się, iż państwa demokracji ludowej w latach 1945—1948 już nie miały charakteru państw burżuazyjnych, ale też jeszcze nie posiadały charakteru państw socjalistycznych. Od tego czasu niektórzy teoretycy radzieccy zaczęli przyjmować (i uznają dotychczas) teorię tzw. form przejściowych (np. W. E. Czirkin). Obecnie przede wszystkim dzięki rozstrzygnięciu niektórych problemów na międzynarodowych naradach przedstawiciele partii komunistycznych i robotniczych oraz pod wpływem wielu prac teoretyków państwa i prawa z krajów demokracji ludowej znaczna część teoretyków radzieckich przyjmuje pogląd o socjalistycznym od początku charakterze rewolucji w tych krajach.

⁹ Szerzej na ten temat por. T. Langer: *Z problematyki teoretycznej pojęcia formy państwa*, [w:] „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, Warszawa 1969, IV kwartał, ss. 1—2; *id.*: *Formy państwa socjalistycznego*, Poznań 1972. Por. też N. Kołomejczyk: *Rewolucje ludowe w Europie 1939—1948*, Warszawa 1973.

Powyższa, bardzo skrótowa prezentacja ewolucji poglądów teoretyków radzieckich na charakter rewolucji w krajach demokracji ludowej jest o tyle istotna, iż w radzieckiej literaturze prawniczej tylko w odniesieniu do Bułgarii panowała zawsze zgoda co do socjalistycznego od początku charakteru rewolucji w tym państwie; nieliczne próby podawania w wątpliwość tej oceny spotykały się z ostrą krytyką.

Identyczny pogląd na tę sprawę panuje również w samej Bułgarii. Jego wyrazicielem był G. Dymitrow, m. in. w referacie na XVI Plenum KC BPR (komunistów) 12 lipca 1948 r., w którym powiedział: „9 września 1944 roku partia po raz pierwszy objęła władzę i przystąpiła do rozwiązywania zupełnie dla niej nowych, bardzo skomplikowanych zadań związanych z przekształcaniem społeczeństwa na zasadach ludowodemokratycznych i socjalistycznych”.¹⁰

Taki pogląd wyraża obecnie także I sekretarz KC BPK Todor Żiwkow, który już na VII Zjeździe Partii (2—6 czerwca 1956 r.) wyraźnie stwierdził: „W naszym kraju nie było żadnego «przekształcania» lub też «przerastania» władzy ustanowionej po rewolucji 9 września 1944 r. W procesie swego rozwoju rewolucja zdobywała coraz to nowe pozycje, oczyszczała się z elementów chwiejnych, obłudnych przedstawicieli różnych partii, coraz bardziej krzepła i związywała się z masami, jednak ze względu na swój charakter była zawsze władzą socjalistyczną w formie ludowodemokratycznej. Dlatego też niesłuszne są poglądy o istnieniu dwóch etapów w rozwoju charakteru klasowego i zadań naszej władzy ludowej.”¹¹

Dotychczasowe rozważania dowodzą, że system partyjny Ludowej Republiki Bułgarii nie był i nie jest rezultatem jakiegoś z góry określonego planu politycznego.¹² Nie ma więc i mieć nie może charakteru apriorycznego. Stąd interesująco przedstawia się jego dalsza ewolucja, którą można ująć w sposób syntetyczny w postaci periodyzacji.

Dokonując periodyzacji polegającej na wartościowaniu i uogólnianiu szczegółowych zjawisk w celu ustalenia schematu rozwoju rzeczywistości społecznej, należy być świadomym jej kontrowersyjności, wynikającej z samej istoty periodyzacji, niezależnie od różnic ocen merytorycznych, jakie mogą w tej kwestii występować. Każde bowiem wartościowanie i uogólnianie zawierać w sobie może nie tylko określoną dążą subiektywizmu, ale także przesadne niekiedy tendencje do sformułowania precyzyjnego schematu periodyzacji.

¹⁰ Por. G. Dymitrow: *Pisma wybrane*, Warszawa 1954, s. 354.

¹¹ *VII Zjazd BPK*, Warszawa 1969, s. 205.

¹² Por. na ten temat ciekawe uwagi w związku z omawianiem systemu partyjnego w Polsce przez A. Łopatkę: *Organizacja społeczeństwa socjalistycznego w Polsce*, Warszawa—Poznań 1970, s. 86.

Mimo pewnych trudności, występujących przy przeprowadzaniu każdej periodyzacji, o konieczności jej dokonania wydają się przesądzać jej walory poznawcze, a raczej możliwość uzyskania syntetycznej wizji badanego procesu lub zjawiska społecznego.

Oceniając drogi i fazy rozwoju modelu systemu partyjnego LRB, jego funkcje oraz warunki ich realizacji, a także kształtowanie się władzy ludowej w tym kraju, celowe będzie wyróżnienie następujących trzech okresów:

- a) lata 1944 (wrzesień)—1948,
- b) lata 1948—1956,
- c) lata po r. 1956.

Przesłanki tej propozycji wynikają z charakterystyki poszczególnych okresów i podkreślenia cech stanowiących o ich względnej jednolitości z punktu widzenia formy i treści działania systemu partyjnego LRB.¹³

Okres pierwszy — od powstania BPK (9 września 1944 r.) do V Zjazdu (grudzień 1948 r.) charakteryzowały: a) w pierwszej fazie: podstawowe reformy społeczne, kształtowanie się i krzepnięcie władzy ludowej, walka BPK i innych partii zjednoczonych we Froncie Ojczyźnianym z koalicją opozycyjną; b) w drugiej fazie: postępująca stabilizacja polityczna, rozkład opozycji, krystalizowanie się pozycji socjalistycznych dzięki współdziałaniu BPK i BLZCh, w wyniku czego ukształtował się po odpowiednich przekształceniach innych partii Frontu Ojczyźnianego, które przestały działać jako partie odrębne, system partyjny LRB. Wydarzeniom tym towarzyszyła odbudowa gospodarki narodowej, zniszczonej przez wojnę, oraz konsolidacja wysiłku narodu bułgarskiego wokół zrealizowania postanowień i zadań nakreślonych przez Zjazd BPK.¹⁴

Charakterystykę systemu partyjnego w LRB (przez niektórych teoretyków nazywanego wielopartyjnym) należy uzupełnić, dodając, że dominowała w nim BPR (komunistów). Forma tak kształtowanych ówczesnych stosunków międzypartyjnych i taki model systemu partyjnego był zrozumiałe i uzasadnione w ówczesnych warunkach życia politycznego Bułgarii, ewoluującego od nie najlepszych burżuazyjnych tradycji narodowofaszystowskiej dyktatury ku modelowi socjalistycznemu, kształtującemu się w czasie ostrych walk politycznych.

¹³ Szczegółowe uzasadnienie tych cezur czasowych zob. M. Żmigrodzki: *System partyjny Ludowej Republiki Bułgarii*, Warszawa 1977.

¹⁴ Rok 1948, jako datę przełomową, podano również w opracowaniu: *Mirowaja socyjalistyczna sistiema choziajstwa* (pod red. F. M. Sorokina), Moskwa 1967, t. 4, s. 39. Pełną periodyzację w podobnych etapach widzi z nieco innymi uzasadnieniami M. Duverger: *Les régimes politiques (Presses universitaires de France)*, „Que sais-je?”. Le point des connaissances actuelles 1960, nr 289, ss. 112—116.

V Zjazd BPK w grudniu 1948 r. rozpoczął drugi okres, trwający do r. 1956. W początkowej fazie Partia Radykalna i Ludowy Związek „Zweno” same się rozwiązały, socjaldemokraci połączyli się z BPK¹⁵, a BLZCh w wyniku omówionych wcześniej przemian ideowo-politycznych stał się jedyną w ramach bułgarskiego systemu partyjnego partią sojuszniczą wobec BPK.

Okres drugi można nazwać okresem dalszych socjalistycznych przeobrażeń Bułgarii, choć realizowanych według nieco zdogmatyzowanego wzorca.

V Zjazd w grudniu 1948 r. zatwierdził opracowany przez partię program budownictwa podstaw socjalizmu oraz sposoby uprzemysłowienia i socjalistycznej przebudowy gospodarki rolnej. Program budownictwa podstaw socjalizmu w Bułgarii został szczegółowo ujęty w pierwszym pięcioletnim planie rozwoju gospodarki narodowej. Jego zrealizowanie pod koniec 1952 r. oznaczało zbudowanie podstaw socjalizmu w Bułgarii.¹⁶

VI Zjazd BPK w r. 1952 ogólnie określił główne zadania rozwoju Bułgarii na następny okres — „dalszej budowy socjalizmu w kraju”¹⁷, mimo pojawienia się pewnych niekorzystnych zjawisk wynikających z tzw. „kultu jednostki”.

Przełom nastąpił po historycznych uchwałach XX Zjazdu KPZR i kwietniowym plenum KC BPK w r. 1956. Od niego rozpoczął się trzeci okres w rozwoju systemu partyjnego i państwowości LRB, trwający dotychczas. Po pełnym ujawnieniu i odrzuceniu wypaczeń budownictwa socjalistycznego rozpoczął się jego wszechstronny rozwój.¹⁸ Kwiecniowe plenum KC BPK dało bardzo silny impuls całemu społeczno-politycznemu, ekonomicznemu i kulturalnemu życiu kraju. Rozważnie oceniwszy sukcesy i niedomagania w socjalistycznym budownictwie, na plenum tym podjęto starania zmierzające do stopniowej likwidacji pozostałości związanych z „kultem jednostki”, przywrócenia leninowskich zasad i norm życia partyjnego.¹⁹

Sformułowanie: „leninowskich zasad i norm życia partyjnego” dotyczy organizacyjnych zasad partii marksistowsko-leninowskich oraz ich szczegółowych norm, zwłaszcza zaś poszczególnych elementów zasad centra-

¹⁵ W celu porównania problem ten w polskim ruchu robotniczym przedstawił W. Góra: *Zjednoczenie ruchu robotniczego w Polsce*, [w:] *Ruch robotniczy w Polsce*, Warszawa 1975, ss. 95—137.

¹⁶ Por. *Szesti Kongres na BKP (stenografski protokoł)*. Sofia 1952, s. 31.

¹⁷ Por. P. Sławow: *Izgraždane i razvitie na socialističeskata darżawa w Bałgaria*, Sofia 1965, s. 301.

¹⁸ Por. E. Gromuszkina: *Bojewoj awangard*, [w:] *Czetyrt wiek Narodnoj Bołgarii*, Moskwa 1969, s. 66.

¹⁹ Por. *Istoria na BKP*, Sofia 1969, s. 575.

lizmu demokratycznego. Zasady te są ze sobą ściśle powiązane, wzajemnie się warunkują. Eliminacja lub wypaczenie choćby jednej z nich prowadzi nieuchronnie do deformacji w życiu całej partii i wywiera wpływ na jej rolę społeczno-polityczną.²⁰ Aby tego uniknąć, należy znaleźć odpowiednie sposoby i gwarancje zabezpieczające przed deformacją metod kierowania. Do takich sprawdzonych już w ruchu komunistycznym gwarancji należy zaliczyć przede wszystkim: 1) przestrzeganie statutowych zasad i norm partyjnych, 2) stwarzanie właściwego klimatu moralno-politycznego, opartego na swobodzie dyskusji i krytyki, 3) dbanie o właściwy dobór kadr, ich walory ideowo-polityczne, zawodowe, moralne i psychiczne.²¹

Plenum kwietniowe określiło także sposoby usprawnienia kierowania gospodarką narodową i podniesienie roli organizacji społecznych, rozszerzenia socjalistycznej demokracji oraz poprawy sytuacji materialnej i kulturalnej ludzi pracy. Kwietniowa linia BPK stała się obowiązująca w działalności politycznej, kulturalnej i ideologicznej i realizowana jest konsekwentnie do dziś, z uzupełnieniami wynikającymi z przystąpienia do budownictwa rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego w Bułgarii.²²

Kwietniowe plenum w r. 1956 rozpoczęło zwrot w stosunkach BPK — BLZCh; po r. 1956 zaczęto doceniać BLZCh jako partię sojuszniczą, wypracowano też wiele nowych form współdziałania BPK i BLZCh. Likwidacja pozostałości „kultu jednostki” dokonywała się stopniowo. Ważnym wydarzeniem w tym procesie, jeśli chodzi o życie polityczne, stał się VIII Zjazd BPK (5—14 listopada 1962 r.), na którym usunięto z władz partyjnych ludzi odpowiedzialnych za wypaczenia. W styczniu 1963 r. KC BPK, wykonując rezolucję VIII Zjazdu, podjął uchwałę o pełnej rehabilitacji byłego sekretarza BPK Trajczko Kostowa, byłego członka KC Wasyla Markowa, byłego kandydata na członka KC Ilji Bojadżijewa i byłego ministra elektryfikacji i budownictwa Manola Sekelarowa — niewinnie skazanych i straconych na podstawie fałszywych oskarżeń w okresie „kultu jednostki”.²³

Kontynuując proces usuwania pozostałości „kultu jednostki”, plenum KC BPK podjęło (14 i 15 maja 1964 r.) uchwałę w sprawie roli partii w budownictwie socjalizmu. Uchwała głosi m. in., iż należy poczynić zdecydowane kroki w celu usunięcia jeszcze istniejących niedociągnięć w działalności organizacyjnej i ideologicznej. Podkreślono w niej także ko-

²⁰ Szerzej na ten temat J. Wacławek: *O partii studia i szkice*, Warszawa 1974, ss. 93—117.

²¹ Por. E. Gierek: *Niezlomne zasady leninizmu*, „Nowe Drogi” 1971, nr 4.

²² Por. podobną ocenę znaczenia tego plenum z perspektywy 14 lat „Rabotniczsko Delo” 2 IV 1970.

²³ Por. Całkowita rehabilitacja Trajczko Kostowa, „Dokumentacja Prasowa” 28/B, 1963, 11, I.

nieczność wyeliminowania z partii szkodliwych następstw „kultu jedności”, stosowania w działalności BPK leninowskich norm oraz umocnienia jedności partii i jej więzi z narodem. Plenum zwróciło uwagę instancji kierowniczych na potrzebę przyjmowania do partii przede wszystkim pracowników zatrudnionych bezpośrednio w produkcji oraz kobiet i młodzieży. Jednocześnie zalecono usuwanie z partii osób, które nie zasługują na miano komunistów oraz zwiększenie wymagań stawianych członkom partii w życiu społecznym i politycznym.²⁴

Kwietniowe plenum KC BPK z r. 1956 zainspirowało także przeciężenie szeregu niedostatków i błędów w dziedzinie rolnictwa, zwłaszcza wstrzymujących rozwój spółdzielni produkcyjnych. W wyniku uchwał tego plenum zapoczątkowano w Bułgarii cały system reform ekonomicznych, charakteryzujących się stopniowym odchodzeniem od nadmiernej w przeszłości ingerencji poprzez metody administracyjne w wewnętrzne sprawy spółdzielni produkcyjnych. Reformy te polegały głównie na likwidacji systemu obowiązkowych dostaw i podniesieniu cen skupu. Rezultatem tych przedsięwzięć było zakończenie w całym kraju w r. 1958 kolektywizacji i ukształtowanie się na wsi bułgarskiej jednolitej klasy (grupy społecznej) chłopów-spółdzielców.

Po VII Zjeździe BPK (r. 1958) w LRB coraz intensywniej zaczęto poszukiwać nowych form i metod zarządzania państwem i gospodarką. Zgodnie z tezami KC BPK, które uzyskały aprobatę ludzi pracy w toku ogólnonarodowej dyskusji, 12 marca 1958 r. Zgromadzenie Ludowe uchwaliło ustawę o przyspieszeniu rozwoju gospodarki narodowej, podniesieniu materialnego i kulturalnego poziomu narodu oraz o reorganizacji państwowego i gospodarczego kierownictwa. Wiązało się z tym wprowadzenie nowego podziału administracyjno-terytorialnego w Bułgarii. Tak więc, BPK podjęła stopniową, ale całościową przebudowę systemu zarządzania gospodarką. Konieczność takiej reorganizacji podkreślono jeszcze raz na VIII Zjeździe BPK (r. 1962), uznając, że najważniejszym zadaniem będzie usprawnienie systemu planowania i kierowania gospodarką. Zgodnie z decyzjami Zjazdu i majowego plenum KC (r. 1963), Biuro Polityczne KC BPK zorganizowało trzy dyskusje nad kierunkami usprawnienia zarządzania gospodarką, z których wnioski stały się podstawą przyjętej w styczniu 1964 r. przez Biuro Polityczne KC BPK i Radę Ministrów LRB uchwały o eksperymentowaniu nowego systemu kierowania różnymi dziedzinami gospodarki. Eksperyment rozpoczęto 1 kwietnia 1964 r.²⁵ Jego po-

²⁴ Uchwała plenum KC BPK na temat roli partii w budownictwie socjalizmu 14—15 V 1964. „Dokumentacja Prasowa” 432/C 1964, 14—15 V.

²⁵ Szerzej na temat przemian w systemie kierownictwa gospodarką narodową por. E. Christow: *Nowy system kierowania gospodarką narodową*, [w:] „Zeszyty Teoretyczno-Polityczne” 1967, nr 1, ss. 3—10.

zytywne wyniki pozwoliły na kwietniowym plenum KC BPK (r. 1966) podjąć uchwałę o wprowadzeniu w latach następnych nowego systemu zarządzania w całej gospodarce narodowej, zaś na IX Zjeździe BPK (listopad 1966 r.) podkreślono wielką rolę, jaką odegra nowy system kierowania gospodarką narodową w przejściu od ekstensywnej do intensywnej produkcji. Z kolei wystąpienie Todora Żiwkowa na lipcowym plenum KC BPK w r. 1968 i decyzje plenum — o podstawowych kierunkach dalszego rozwoju systemu kierowania bułgarskim społeczeństwem — to według wielu autorów ²⁶, jedno z największych wydarzeń po kwietniowym (1956 r.) plenum KC BPK w społeczno-politycznym życiu Bułgarii.

Obecnie naród bułgarski przystąpił do budownictwa rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego, którego kierunki nakreślone zostały na X Zjeździe BPK (20—25 kwietnia 1971 r.) i w przyjętym na nim programie BPK. Sprzyjającą temu budownictwu podstawę stanowi nowa Konstytucja LRB — zaakceptowana przez ogólnonarodowe referendum 16 maja 1971 r. i dwa dni później uchwalona w drodze głosowania przez Zgromadzenie Ludowe.

Godny podkreślenia jest fakt, że już w art. 1 Konstytucja określa kształt współczesnego systemu partyjnego LRB i podstawowe zasady jego funkcjonowania, polegające na kierowniczej roli BPK w społeczeństwie i państwie oraz na realizowaniu tego kierownictwa w ścisłej i braterskiej współpracy z BLZCh.

Rozpatrując tempo i rozległość przemian socjalistycznych w latach 1944—1975 można by wyróżnić w obrębie zaprezentowanych wyżej trzech faz również podokresy charakteryzujące się mniejszą lub większą dynamiką przemian. Jednakże żadne cezury nie mogą być interpretowane jako zwrotne punkty, oznaczające skokowe różnice.²⁷

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена синтетической реконструкции генезиса и формирования народной власти и социалистической партийной системы в Народной республике Болгарии. Начало этим преобразованиям положило восстание 9 сентября 1944 года против монархо-фашистской диктатуры, ставшее одновременно началом социалистической революции в этой стране. Первый период этого процесса — от восстания 9 сентября 1944 г. до V съезда Болгарской коммунистической партии в 1948 г. — можно разделить на 2 фазы: а) первая фаза была периодом основных социальных реформ, формирования и укрепления народной

²⁶ Np. K. Dobrew: *Po puti stroitelstwa razwitogo socyalistycznego obszczestwa*, [w:] *Cztertiert wieka Narodnoj Bołgarii*, Moskwa 1969, s. 60.

²⁷ Przy okazji oceny periodyzacji systemu partyjnego PRL słusznie podkreśla to M. Sadowski: *Przemiany społeczne a system partyjny PRL*, Warszawa 1969, s. 194.

власти, борьбы БКП и других партий, объединенных в Народном фронте, с оппозицией; б) вторая фаза была периодом укрепления политической стабилизации, разложения оппозиции, кристаллизации социалистических позиций, на которых рядом с БКП последовательно стоял Народный крестьянский союз. Партийная система БКП в её настоящем виде оформилась в результате этих преобразований и после перестройки других партий, входящих в Народный фронт, которые прекратили свое существование. Эти события происходили одновременно с восстановлением народного хозяйства, консолидацией усилий болгарского народа вокруг выполнения постановлений V съезда БКП.

Второй период — 1948—1956 г. — это период дальнейших социалистических преобразований в Болгарии. Пятый съезд БКП (1948) утвердил разработанную партией программу строительства социализма, пути индустриализации и социалистической перестройки сельского хозяйства. Программа строительства основ социализма в Болгарии содержалась в первом пятилетнем плане развития народного хозяйства. Выполнение этой программы в конце 1952 г. обозначало постройку основ социализма в Болгарии. VI съезд БКП (1952) в общем правильно определил главные задачи развития Болгарии на следующий период, хотя выполнялись они в условиях так называемого „культы личности“.

Перелом произошел после исторических постановлений XX съезда КПСС и апрельского пленума ЦК БКП в 1956 г. В развитии партийной и государственной системы НРБ начался третий период, продолжающийся до настоящего времени. После разоблачения извращений в социалистическом строительстве началось его всестороннее развитие.

В настоящее время болгарский народ приступил к строительству развитого социалистического общества; направления этого строительства были определены X (1971) и XI (1975) съездами БКП. Новому этапу развития Болгарии отвечает новая Конституция НРБ, принятая Народным собранием в 1971 г.

R É S U M É

L'article présente la reconstruction synthétique de la genèse et de la formation du pouvoir populaire et du système de parti socialiste dans la Rép. Pop. de Bulgarie. Ces transformations ont été initiées par l'insurrection du 9 septembre 1944 contre la dictature de la monarchie fasciste, ce fait étant le début, de la révolution socialiste dans ce pays-là. La première période, depuis le commencement de l'insurrection mentionnée jusqu'au Ve Congrès du Parti Communiste Bulgare en 1948: a) dans la première phase était celle de réalisation des réformes sociales fondamentales, de formation et de consolidation du pouvoir populaire, de lutte du Parti Communiste Bulgare et d'autres partis unifiés dans le Front Patriotique contre la coalition d'opposition; b) dans la deuxième phase — celle de stabilisation politique continuelle, de désunion de l'opposition, de formation des positions socialistes sur lesquelles se fondait l'Union Populaire Paysanne de Bulgarie. En résultat de ces transformations et après les changements nécessaires dans d'autres partis du Front Patriotique ayant cessé d'exister en tant que partis séparés, s'est formé le système actuel du Parti Communiste Bulgare. Ces événements avaient lieu en même temps que la reconstruction de l'économie nationale détruite par la guerre et la consolidation de l'effort de la nation pour la réalisation des décisions et des devoirs définis par le Ve Congrès du Parti.

La deuxième période, de 1948 à 1956, était celle de nouvelles transformations socialistes de la Bulgarie. Le Ve Congrès du Parti en 1948 a ratifié le programme de formation des bases du socialisme et les moyens d'industrialisation et de transformation socialiste de l'économie agraire. Ce programme a été élaboré en détails dans le premier plan quinquennal de développement de l'économie nationale. Sa réalisation vers la fin de 1952 signifiait l'achèvement de la construction des bases du socialisme en Bulgarie. Le VIe Congrès du Parti en 1952 a défini en général positivement les devoirs fondamentaux relatifs au développement de la Bulgarie dans la période suivante, bien qu'ils aient été réalisés dans les conditions du „culte de l'individu”.

La crise a eu lieu après les résolutions historiques du XXe Congrès du Parti Communiste de l'Union Soviétique et celles de la session plénière du Comité Central du Parti Communiste Bulgare en avril 1956. À cette époque a commencé la troisième période du développement du système de parti et d'État Bulgare, actuelle jusqu'aujourd'hui. Après la divulgation complète et le rejet des gauchissements des débuts du socialisme, son plein développement est devenu réel.

À présent la nation bulgare a commencé l'édification de la société socialiste développée dont les directions ont été fixées aux Congrès du Parti Communiste Bulgare (X^e en 1971 et XIe en 1975). La nouvelle constitution de la Rép. Pop. de Bulgarie, votée en 1971 par l'Assemblée Populaire, et correspondant à la nouvelle étape de développement du pays, forme une base favorable à cette édification.